

Roman Chorób*

ODDZIAŁYWANIE OŚRODKÓW MIEJSKICH NA KREOWANIE POWIĄZAŃ INTEGRACYJNYCH W AGROBIZNESIE

Streszczenie

Celem niniejszego opracowania była próba oceny oddziaływania ośrodka miejskiego na kreowanie powiązań integracyjnych rolnictwa z przemysłem spożywczym. Podjęta problematyka, uwzględniająca przytoczoną bazę źródłową, została poparta wynikami badań, jakie przeprowadzono w 2022 roku wśród 450 losowo wybranych producentów rolnych oraz przedstawicieli 126 firm przetwórczych prowadzących działalność w województwie podkarpackim. W kolejnych częściach przybliżono wpływ ośrodka miejskiego na wielostronny rozwój obszarów wiejskich, jak też możliwości i znaczenie tych obustronnych relacji. Następnie zaprezentowano strategiczne czynniki i zależności wpływające na rozwój powiązań integracyjnych na podstawie wyników badań przeprowadzonych wśród producentów rolnych, jak też przedstawicieli firm przetwórczych. Wnioski mogą być pomocne w weryfikacji postawionej tezy, iż ośrodki miejskie pełnią istotną rolę poprzez oddziaływanie na procesy integracyjne zachodzące w agrobiznesie.

Słowa kluczowe: ośrodek miejski, obszary wiejskie, integracja, kooperacja, agrobiznes

Wstęp

Eksploracja dotycząca cyfrowej gospodarki i społeczeństwa cyfrowego przechodzi obecnie na świecie oraz w Polsce stadium rozkwitu. Kluczową przyczyną wzrostu zainteresowania oraz ekspansji badań nad tymi zagadnieniami są zmiany w zakresie stosunków społeczno-gospodarczych zachodzące we współczesnej gospodarce globalnej. Zmiana interpretowana jest jako proces dokonujących się przeobrażeń będących efektem przejścia z jednego do drugiego odmiennego stanu. Postępująca deregulacja, prywatyzacja, liberalizacja, większa swoboda w transferze

* Uniwersytet Rzeszowski, e-mail: rchorob@ur.edu.pl, ORCID: 0000-0003-2045-6251.

czynników produkcji oraz produktów i usług, rewolucja informacyjna, pogłębianie procesów integracyjnych i globalizacyjnych, upowszechnianie ekspresowych systemów i środków transportu, rosnąca obligatoryjność międzynarodowych standardów współpracy, zmiany w sposobach życia jednostek i społeczeństw to zjawiska, które obecnie występują jednocześnie, są od siebie zależne, wspomagając się, tworzą efekt synergii. Efektem ich synergicznego oddziaływania są żywiołowe zmiany we wszystkich sferach życia¹.

Przeobrażenia okresu transformacji spowodowały, że zmienia się kierunek ilościowych oraz jakościowych przekształceń funkcjonalnych lokalnych ośrodków miejskich w odniesieniu do ich wiejskiego otoczenia². Miasta mogą obecnie z powodzeniem pełnić jednocześnie funkcję zaplecza dla rolnictwa oraz rolę centrum obsługującego ludność wiejską w zakresie miejsc pracy, różnorodnych usług, instytucji z zakresu szkolnictwa, kultury, zdrowia, rozrywki³. Zwłaszcza miasta małe w swej działalności produkcyjnej i usługowej nastawiają się w szerszym stopniu na obsługę swego wiejskiego zaplecza niż wyłącznie na obsługę własnych, niewielkich zbiorowości⁴. Jak na to wskazują liczne opracowania⁵, małe miasta w różnym stopniu przejęły rolę tak rozumianych katalizatorów rozwoju. Negatywne zjawiska dotknęły w sposób szczególny miasta o charakterze monofunkcyjnym (głównie z dominacją funkcji przemysłowej oraz rolniczej), dysponujące zwykle niewielkim potencjałem

¹ M. Sarama, R. Chorób, *Spoleczne i ekonomiczne aspekty transformacji cyfrowej w Polsce*, Rzeszów 2021, s. 7.

² K. Heffner, *Obszary wiejskie i małe miasta: czy lokalne centra są potrzebne współczesnej wsi?*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, 2016, nr 279, s. 12.

³ Por. P. Courtney [i in.], *Small Towns as ‘Sub-Poles’ in English Rural Development: Investigating Rural-Urban Linkages Using Sub-Regional Social Accounting Matrices*, „Geoforum”, 2007, Vol. 38(6); N.A. Powe, *Market Towns: Roles, Challenges and Prospects*, Abingdon 2013.

⁴ Por. E. Chądryńska, *Zmiany struktury i perspektywy rozwoju wybranych małych miast dolnośląskich* [w:] *Małe miasta – studium przypadków*, red. K. Heffner, T. Marszał, Łódź 2005/2006, s. 143–155.

⁵ M.in.: W. Kamińska, *Aktywność gospodarcza osób fizycznych w małych miastach Polski*, „Biuletyn KPZK PAN”, 2006, z. 226, s. 41–53; K. Miszczak, *Rola sektora pierwotnego ośrodków lokalnych w obszarach metropolitalnych*, „Biuletyn KPZK PAN”, 2008, z. 238, s. 208–219; J. Sołtys, *Małe miasta z funkcją przemysłową w aktywizacji obszarów peryferyjnych północnej Polski* [w:] *Nowoczesne instrumenty polityki rozwoju lokalnego – zastosowanie i efekty w małych miastach*, red. K. Heffner, M. Twardzik, Katowice 2013, s. 33–46; A. Czarnecki, *Atrakcyjność rynków pracy małych miast w Polsce (dla ludności miejscowej i dojeżdżających)* [w:] *Nowoczesne instrumenty polityki rozwoju lokalnego – zastosowanie i efekty w małych miastach*, red. K. Heffner, M. Twardzik, Katowice 2013.

gospodarczym⁶. Korzystny wpływ takich miast na otaczające obszary wiejskie, szczególnie w sferze tworzenia sprzyjających warunków pracy i zaspokajania podstawowych potrzeb oraz generowania wyższego poziomu aktywności gospodarczej, staje się zatem ograniczony.

Aktywne członkostwo Polski w Unii Europejskiej znacząco wpływa na sytuację producentów i przetwórców artykułów rolnych, podobnie jak wielu innych podmiotów gospodarczych. Akcesja do UE wiąże się ze wzrostem konkurencji na rynku rolno-żywnościowym, zarówno ze strony producentów surowca, jak i jego przetwórców. Szanse Polski na rynkach innych krajów członkowskich upatruje się w ograniczaniu wpływu dużego rozdrobnienia gospodarstw producentów rolnych poprzez stworzenie struktur integrujących rolników, umożliwiających racjonalizację produkcji i zbytu produktów rolnych. Nieodzowną rolę w tym względzie pełnią ośrodki miejskie, które przejmując niejako rolę integratora, mogą sprzyjać rozkwitowi więzi integracyjnych w regionie, a w konsekwencji przyczyniać się do poprawy konkurencyjności polskich producentów rolnych⁷.

Warto zauważyć, iż procesy integracyjne pomiędzy rolnictwem a przemysłem spożywczym zachodzą w określonym otoczeniu⁸. Można sądzić, iż otoczenie to wpływa w wieloraki sposób na zachodzące procesy integracyjne: dokonuje regulacji, weryfikuje efektywność, stymuluje ich rozwój bądź działa dezintegrująco. Natomiast wpływ samego układu zintegrowanego na otoczenie jest dużo mniejszy, choć w przypadku opanowania rynku lokalnego może on niekiedy wpływać znacząco na parametry rynku. Szczególnego znaczenia nabiera zatem zachodzące obustronne oddziaływanie w dobie wspomnianych przeobrażeń. Powiązania integracyjne w agrobiznesie umożliwiają zintegrowanym podmiotom gospodarczym realizację wspólnych zadań w dziedzinie wytwarzania żywności – od produkcji surowców i ich przetwórstwa – do sprzedaży, strategii marketingowych, finansowania i planów inwestycyjnych⁹. Wspólne przedsięwzięcia

⁶ J. Kudelko, Z. Ziolo, *Funkcje małych miast w przestrzeni rolniczej* [w:] *Rola małych miast w rozwoju obszarów wiejskich*, red. E. Rydz, Warszawa 2006, s. 39–58.

⁷ R. Chorób, *Wpływ ośrodków miejskich na rozwój innowacyjnych powiązań integracyjnych sektora agrobiznesu*, „Polityka i Społeczeństwo”, 2024, nr 1, t. 22, s. 142. DOI: 10.15584/polispol.2024.1.9.

⁸ Por. J. Gołębiewski, *Zmiany w otoczeniu jako czynnik kształtujący działania marketingowe przedsiębiorstw agrobiznesu*, „Zeszyty Naukowe SGGW – Polityki Europejskie, Finanse i Marketing”, 2011, nr 5, s. 41; B. Wyrzykowska, *Rodzaje powiązań integracyjnych w agrobiznesie*, „Zeszyty Naukowe SGGW – Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej”, 2004, nr 53, s. 65.

⁹ R. Chorób, *Powiązania integracyjne rolnictwa z przemysłem spożywczym na Podkarpaciu*, „Wiadomości Statystyczne”, 2017, R. LXII, nr 6, s. 74–75; G. Czapiewska, *Integration into agricultural producer groups as a manifestation of rural entrepreneurship*, „Przedsiębiorczość – Edukacja”, 2021, nr 17, s. 190–192.

wymagają jednak określonego podziału kompetencji i obowiązków, podejmowania zgodnych decyzji, właściwego zarządzania czy umiejętnego łączenia środków produkcji w ciągi technologiczne.

Celem niniejszego opracowania była próba oceny oddziaływania ośrodka miejskiego na kreowanie powiązań integracyjnych rolnictwa z przemysłem spożywczym. Badania dowodzą bowiem, że znaczenie małych i dużych miast dla rozwoju obszarów wiejskich jest istotne, są one podstawą kształtowania lokalnych, a nawet regionalnych warunków wzrostu gospodarczego i życia społeczno-kulturalnego; określają także ich związki z gospodarstwami rolnymi i firmami wiejskimi¹⁰. Podjęta problematyka, uwzględniająca przytoczoną bazę źródłową, została poparta wynikami badań, jakie przeprowadzono w 2022 roku wśród 450 losowo wybranych producentów rolnych oraz przedstawicieli 126 firm przetwórczych prowadzących działalność w województwie podkarpackim. W kolejnych częściach przybliżono wpływ ośrodka miejskiego na wielostronny rozwój obszarów wiejskich, jak też możliwości i znaczenie tych obustronnych relacji. Następnie zaprezentowano strategiczne czynniki i zależności wpływające na rozwój powiązań integracyjnych w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych wśród producentów rolnych, jak też przedstawicieli firm przetwórczych. Wnioski mogą być pomocne w weryfikacji postawionej tezy, iż ośrodki miejskie pełnią istotną rolę poprzez oddziaływanie na procesy integracyjne zachodzące w agrobiznesie.

Wpływ ośrodków miejskich na wielostronny rozwój obszarów wiejskich

W nowych uwarunkowaniach społeczno-gospodarczych, które pojawiły się po 1990 r., w wielu społecznościach małych ośrodków miejskich podejmuje się próbę przededefiniowania ich roli i miejsca w strukturach przestrzennych regionów, poszukując nowych impulsów rozwojowych i szans na poprawę warunków życia społeczności lokalnej. Kluczowe elementy decydujące o powodzeniu tych działań to m.in. właściwa dia-

¹⁰ K. Heffner, *Obszary wiejskie...*, s. 11. Por. też: J. Farrington, C. Farrington, *Rural Accessibility, Social Inclusion and Social Justice: Towards Conceptualisation*, „Journal of Transport Geography”, 2005, vol. 13; K. Heffner, *Małe miasta a rozwój obszarów wiejskich* [w:] *Problemy zagospodarowania terenów wiejskich w Polsce*, red. A. Stasiak, Warszawa 2003; K. Heffner, B. Klemens, *Wpływ polityki miejskiej i miejskich obszarów funkcjonalnych na rozwój obszarów wiejskich. Ocena problemu na podstawie badań literaturowych*, „Studia komitetu przestrzennego zagospodarowania kraju PAN”, 2016, nr 167.

gnoza warunków zewnętrznych, umiejętność wykorzystania pojawiających się szans rozwoju, mobilizacja „sił własnych” przez tworzenie jak najkorzystniejszych warunków do lokalnej przedsiębiorczości i tworzenie struktur wspomagających inicjatywy prorozwojowe. Celem takich działań powinien być nie tyle rozwój tej kategorii miast w sensie ilościowym, ile raczej podniesienie jakości życia w małych miastach, wzrost ich atrakcyjności oraz poprawa warunków życia i wzrost zamożności ich mieszkańców¹¹.

W rezultacie różnokierunkowych przekształceń małe miasta charakteryzują się dużymi dysproporcjami w zakresie funkcjonujących powiązań ekonomiczno-społecznych z lokalnymi obszarami wiejskimi oraz odmiennym poziomem podatności na wzrost społeczno-gospodarczy. Są wśród nich ośrodki silnie zintegrowane lokalnie – zazwyczaj dogodnie położone w przestrzeni regionalnej i lokalnej, atrakcyjne ze względu na warunki ekonomiczne, turystyczne, mieszkaniowe, a przede wszystkim silnie związane gospodarczo z najbliższą strefą, są też ośrodki słabo zintegrowane bądź o niewykorzystanych możliwościach rozwojowych. Warto podkreślić, że tych ostatnich jest zwykle zdecydowanie więcej¹².

Nowy, wielofunkcyjny kształt obszarów wiejskich, nasilające się procesy metropolizacji oraz trendy migracyjne wyznaczają zakres zmian funkcji endo- i egzogenicznych małych miast, a także ich związków z gospodarstwami rolnymi i firmami wiejskimi. Brak istotnych zmian gospodarczych w małych miastach lub ich powolność, stopniowe przejmowanie ich tradycyjnych funkcji przez ośrodki większe lub przez centra handlowo-usługowe zewnętrznych stref zurbanizowanych metropolii wskazuje na poważne luki w koncepcjach rozwoju obszarów wiejskich oraz na niespójność polityki regionalnej i rolnej w odniesieniu do stref na obszarach wiejskich¹³. Nawet niewielkie ośrodki miejskie,

¹¹ Por. R. Richardson, N.A. Powe, *Service Implications of Population Growth in Market Towns in the UK*, „Planning Practice and Research”, 2004, Vol. 19, No. 4; H.A. Stafford, *The Functional Basis of Small Towns*, „Economic Geography”, 1963, Vol. 39.

¹² Por. K. Heffner, *Małe miasta w rozwoju obszarów wiejskich* [w:] *Małe miasta a rozwój lokalny i regionalny*, red. K. Heffner, Katowice 2005, s. 11–35; T. de Noronha Vaz, E.S. Van Leeuwen, P. Nijkamp, *Lessons from Successful Small Towns* [w:] *Towns in the Rural World*, eds. T. de Noronha Vaz, E.S. Van Leeuwen, P. Nijkamp, Aldershot 2013.

¹³ Por. H.E. Johansen, G.V. Fuguitt, *Population Growth and Retail Decline: Conflicting Effects of Urban Accessibility in American Villages*, „Rural Sociology”, 1979, Vol. 44, s. 24–38; N.A. Powe, T. Hart, *Competing for the Custom of Small Town Residents: Exploring the Challenges and Potential*, „International Journal of Retail and Distribution Management”, 2009, Vol. 37(9), s. 732–747; K. Miszczak, *op.cit.*, s. 208–219; K. Heffner, M. Twardzik, *Społeczne oddziaływanie nowoczesnych centrów handlowo-usługowych na małe miasta w zewnętrznej strefie aglomeracji górnośląskiej*. „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, 2013, nr 144, s. 95–108.

znajdujące się poza zasięgiem dużych aglomeracji, porządkują zwykle przestrzeń wiejską i są szczególnie predestynowane do pełnienia roli lokalnych centrów rozwoju. Wśród cech, które są punktem wyjścia do ich integracji z wiejskim zapleczem w struktury typu lokalne obszary gospodarcze, zasadnicze znaczenie mają wielofunkcyjność, jakość przestrzeni miejskiej, sprawność ekonomiczna lokalnych struktur, przestrzenna dostępność i otwartość układu miejskiego¹⁴. Badania porównawcze nad gospodarczą integracją w skali lokalnej wykazały, że tylko w obszarach z wyraźną dominacją gospodarki rolnej występują silniejsze związki lokalne. Zazwyczaj potencjał gospodarczy małych miast jest relatywnie niewielki, co oznacza, że możliwości kreowania lokalnych centrów rozwoju również są znikome¹⁵.

Zdecydowana dominacja mikrofirm o handlowo-usługowym charakterze, przy bardzo niewielkim udziale przedsiębiorstw produkcyjnych, bardzo upodabnia strukturę funkcjonalną małych miast do siebie, niezależnie od ich położenia w przestrzeni. Ich strefy wiejskie różni się przede wszystkim udział dochodów uzyskiwanych poza rolnictwem. W gospodarstwach domowych – i to zarówno nierolniczych, jak i rolniczych – istotne znaczenie mają dwie kwestie: poziom dochodów oraz dominujący typ zakupów (niższego lub wyższego rzędu). Dochody rodzin i przestrzenne wzorce zakupów są silnie skorelowane, ale rozmieszczenie zakupów wyższego i niższego rzędu dokonywanych przez mieszkańców lokalnych obszarów różni się istotnie. Te pierwsze bardzo często są realizowane poza małym miastem, zazwyczaj w znacznej odległości, drugie częściej dokonywane są na lokalnym rynku, jednak przede wszystkim przez mieszkańców wsi¹⁶.

„Lokalna gospodarka”, jakkolwiek definiowana, ma powiązania bezpośrednie lub pośrednie, materialne lub niematerialne, z gospodarką w innych układach hierarchicznych, regionalną, krajową i międzynarodową. Obszary wiejskie i związane z nimi małe miasta są w bardzo różnym stopniu zintegrowane lokalnie, co istotnie wpływa na kształtowanie ich możliwości rozwoju. Im większy jest stopień lokalnej integracji małych miast, traktowanych jako ośrodki centralne otaczających obszarów wiejskich, tym większe i bardziej stabilne są możliwości rozwoju lokalnych obszarów rozwoju społeczno-gospodarczego¹⁷.

¹⁴ Zob. J. Farrington, C. Farrington, *Rural Accessibility, Social Inclusion and Social Justice: Towards Conceptualisation*, „Journal of Transport Geography”, 2005, Vol. 13.

¹⁵ K. Heffner, *Obszary wiejskie...*, s. 14.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

Znaczenie powiązań pomiędzy ośrodkami miejskimi a obszarami wiejskimi

W aspekcie wspomnianych relacji szczególne znaczenie mają bezpośrednie, wzajemne powiązania małych miast z zapleczem wiejskim o charakterze rolniczym (z dominacją funkcji rolniczej i obsługi rolnictwa), nastawionym na turystykę (o znacznym udziale w gospodarce lokalnej funkcji turystycznej) oraz zurbanizowanym i często również uprzemysłowionym, w zasięgu oddziaływania dużej aglomeracji miejskiej (o dominacji funkcji pozarolniczych i wysokim poziomie urbanizacji wsi)¹⁸.

Tego typu lokalne centra, wyróżnione za pomocą kryterium ludnościowego, nie tworzą jednolitej grupy ani pod względem ludnościowym, ani społeczno-gospodarczym, funkcjonalnym czy morfologicznym. Ośrodki tej wielkości mają silnie zróżnicowane uwarunkowania i możliwości rozwoju, a część z nich wykorzystuje swoje walory intensywnie, inne wymagają większego lub mniejszego wsparcia¹⁹.

Mocno zróżnicowany jest w małych miastach udział funkcji obsługi ludności wiejskiej (z bezpośredniego otoczenia) oraz zakres i siła związków w układach hierarchicznych miast (np. z ośrodkami regionalnymi czy metropolitalnymi). Kryterium podziału zbioru małych miast na grupy typologiczne jest z jednej strony wypadkową ich wielkości mierzonej liczbą mieszkańców, z drugiej – rodzajem dominującego kontaktu z otaczającymi gminami wiejskimi różnych typów funkcjonalnych oraz z innymi miastami²⁰.

Niejako reasumując, pod względem funkcjonalnym obszary wiejskie otaczające małe miasta można podzielić, stosując różne kryteria ich grupowania, na te z przewagą funkcji rolniczej, przemysłowej, usługowej lub mieszkaniowej (jeśli któraś z funkcji jest dominująca, to otoczenie wiejskie jest monofunkcyjne), gdy brak jest dominującej funkcji, to obszar wiejski jest wielofunkcyjny. Może to być również podział na gminy zurbanizowane i niezurbanizowane, gminy z przewagą gospodarki rolnej lub leśnej oraz z rozwiniętą turystyką i obsługą ruchu turystycznego, a także z funkcją uzdrowiskową²¹.

Z punktu widzenia powiązań między małymi miastami i obszarami wiejskimi – to charakter gospodarki tych ostatnich odgrywa tu kluczową

¹⁸ *Ibidem*, s. 17.

¹⁹ P. Courtney, D. Lépicier, B. Schmitt, *Spatial Patterns of Production Linkages in the Context of Europe's Small Towns: How are Rural Firms Linked to the Local Economy?* „Regional Studies”, 2008, Vol. 42(3), s. 355–374.

²⁰ K. Heffner, *Obszary wiejskie...*, s. 17.

²¹ *Ibidem*.

rolę, co potwierdzają liczne badania²². Należy mieć oczywiście świadomość pewnej subiektywności oceny potencjału rozwojowego gmin wiejskich w zasięgu oddziaływania małych miast, opartej na tak sformułowanym kryterium. Warto zauważyć, że ponad 1/3 gmin wiejskich (34,6%) w Polsce jest powiązana bezpośrednio z ośrodkami małymi, liczącymi co najwyżej 20 tys. mieszkańców, lub leży w ich strefie oddziaływania, często na ich bezpośrednim zapleczu. Takie zróżnicowanie regionalne nasycenia lokalnymi ośrodkami miejskimi bezpośrednio powiązanymi z wiejskim zapleczem może być ważnym punktem wyjścia do ukierunkowywania regionalnych i subregionalnych strategii rozwoju w stronę procesów gospodarczej koncentracji lub polaryzacji.

Dokonując pomiaru powiązań gospodarczych miasto – zaplecze wiejskie i analizując rozkład tych relacji na poziomie lokalnym, można stwierdzić, że kluczowe znaczenie mają trzy różne, ale współzależne elementy transakcji – ich ilość, wartość oraz odległość pomiędzy nimi (kto, skąd i gdzie dokonuje zakupu lub sprzedaży dóbr i usług). Jeśli liczba transakcji może być istotna dla podejmowanych ruchów transportowych, to nie wskazuje na rzeczywiste ich znaczenie dla lokalnej gospodarki. Jest możliwe, że znaczna liczba transakcji może dotyczyć dóbr niskiego rzędu, generując niewielkie dochody dla lokalnego ośrodka. Podejmowane przez lokalnych mieszkańców, pracowników i użytkowników małego miasta przemieszczenia skutkujące realizacją transakcji składają się na jego potencjał gospodarczy²³.

Niezbędna jest zatem wiedza o wartości każdej indywidualnej transakcji lub o ich zbiorze, a dla rozpoznania wzorca przestrzennego transakcji w konkretnym układzie lokalnym pokonywany przy każdej z nich dystans ma znaczenie kluczowe²⁴. Analizowane powiązania gospodarcze występujące w układzie osadniczym można zdefiniować jako *sieć transakcji o zróżnicowanej naturze, które generują zarówno dochody wewnątrz lokalnej gospodarki, jak i te, które wychodzą z niej na zewnątrz*²⁵. Rozpoznanie ich natury polega zatem na mierzeniu wielkości i rozkładu przestrzennego transakcji o charakterze gospodarczym wewnątrz małych miast i w ich bezpośrednim otoczeniu wiejskim.

²² Por. K. Heffner, *Małe miasta a rozwój...*, s. 227–246; *idem*, *Małe miasta w rozwoju...*, s. 11–34.

²³ *Idem*, *Obszary wiejskie...*, s. 17.

²⁴ Por. A. Comber, C. Brunson, M. Phillips, *The Varying Impact of Geographic Distance as a Predictor of Dissatisfaction over Facility Access*, „Applied Spatial Analysis and Policy”, 2012, Vol. 5.

²⁵ K. Heffner, *Obszary wiejskie...*, s. 18.

Strategiczne czynniki i zależności wpływające na rozwój powiązań integracyjnych w świetle badań producentów rolnych

Strategia rozwiązywania problemów i pokonywania barier rozwoju związków integracyjnych pomiędzy rolnictwem a przemysłem spożywczym, często zlokalizowanym w ośrodkach miejskich, polega w dużym uproszczeniu na eliminowaniu słabości, wykorzystywaniu wewnętrznych sił i potencjału w taki sposób, aby minimalizować zagrożenia i wykorzystywać pojawiające się szanse. Głównymi podmiotami tej strategii, w pierwszym przypadku niniejszych rozważań, są producenci rolni jako kierownicy, właściciele i użytkownicy gospodarstw rolnych, zaś w drugim wypadku – przedstawiciele jako właściciele jednostek przemysłu spożywczego prowadzący działalność gospodarczą na analizowanym obszarze. Oznacza to, że każdy z nich może na własny sposób skutecznie realizować przyjętą strategię, z uwzględnieniem zmienności uwarunkowań mechanizmu rynkowego i prowadzonej przez państwo polityki gospodarczej. Im bardziej zbliżone do optymalnych warunki i dogodniejsze uczestnictwo w układzie zintegrowanym, tym większe szanse na osiągnięcie postawionych celów strategicznych²⁶.

Korzyści ekonomiczne osiągnięte przez rozwój powiązań integracyjnych sprawiają, iż stanowią one główny kierunek ewolucyjnych przemian w agrobiznesie. Dotychczasowe rozważania wykazały, że gospodarstwa rolne będące uczestnikami układu zintegrowanego wykazują się zdolnościami do reprodukcji rozszerzonej, powiększenia areалу ziemi rolniczej i wzrostu skali produkcji, co umożliwia redukcję kosztów jednostkowych. Uczestnictwo w takiej strukturze powoduje, że rolnicy powinni charakteryzować się większą skłonnością do wprowadzania innowacji i postępu technicznego oraz umiejętnościami elastycznego dostosowania się do koniunktury rynkowej.

W tej części dokonano próby identyfikacji powiązań pomiędzy rozwojem więzi integracyjnych a wybranymi charakterystykami producentów rolnych, tj. wiekiem i poziomem wykształcenia, a także powierzchnią gospodarstw rolnych. Badania miały na celu określenie wpływu tych zmiennych, które wraz z innymi przyczyniają się do powstawania bądź umacniania istniejących powiązań integracyjnych między producentami rolnymi a przemysłem spożywczym. Przedmiotem szczegółowych roz-

²⁶ R. Chorób, *Uwarunkowania rozwoju innowacyjnych form powiązań integracyjnych rolnictwa z przemysłem spożywczym z uwzględnieniem klastrów rolno-spożywczych (na przykładzie województwa podkarpackiego)*, „Prace Naukowe Wydziału Ekonomii Uniwersytetu Rzeszowskiego”, Seria: „Monografie i Opracowania”, 2017, nr 20, s. 173.

ważą są zatem związki zachodzące między rozwojem powiązań integracyjnych a wymienionymi wyżej charakterystykami producentów rolnych. W tabeli 1 przedstawiono tylko te cechy, względem których wykazano powyższe zależności.

Tabela 1. Zestawienie zależności zweryfikowanych za pomocą testu χ^2 Pearsona przy poziomie istotności $\alpha = 0,05$ dla wieku, poziomu wykształcenia i powierzchni gospodarstwa ankietowanych producentów rolnych w 2022 roku

Zestawione cechy Stopień zależności między:	χ^2	$\chi^2_{(u; v)}$	$\chi^2 \geq \chi^2_{(u; v)}$	V_{Cramera}	$\Phi_{\text{Yule'a}}$	C_{Pearsona}
wiekem a prowadzonymi działaniami zmierzającymi do poprawy funkcjonowania gospodarstwa (np. w formie zespołowej).	12,213	9,488	Tak	0,1563	0,1647	0,1626
wiekem a planowanym powiększeniem powierzchni gospodarstwa (w ciągu 2 lat).	12,382	9,488	Tak	0,1574	0,1659	0,1636
wiekem a deklarowaną przynależnością rolnika do dowolnej organizacji rolników.	13,869	9,488	Tak	0,1666	0,1756	0,1729
wiekem a wskazywaniem na celowość i zasadność tworzenia grup producenckich.	12,069	9,488	Tak	0,1554	0,1638	0,1616
wykształceniem a planowanym powiększeniem powierzchni gospodarstwa (w ciągu 2 lat).	14,004	7,815	Tak	0,1674	0,1764	0,1737
powierzchnią gospodarstwa a prowadzonymi działaniami zmierzającymi do poprawy funkcjonowania gosp. (np. w formie zespołowej).	11,216	9,488	Tak	0,1498	0,1579	0,1559
powierzchnią gospodarstwa a planowanym powiększeniem powierzchni gospodarstwa (w ciągu 2 lat).	21,936	9,488	Tak	0,2095	0,2208	0,2156
powierzchnią gospodarstwa a posiadaniem przez rolnika umowy na dostawę surowców rolnych (kontrakt).	28,956	9,488	Tak	0,2407	0,2537	0,2459
powierzchnią gospodarstwa a spodziewanym przedłużeniem kontraktu przez zakład przetwórczy na kolejny okres.	24,097	9,488	Tak	0,2195	0,2314	0,2255

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Dane zaprezentowane w tabeli 1 wskazują na wiele istotnych związków między cechami wpływającymi na powstawanie więzi integracyjnych a wybranymi charakterystykami ankietowanych producentów rolnych. W przy-

padku pierwszej rozpatrywanej charakterystyki, którą jest wiek (kategoria: przedziały wiekowe) rolników, wykazano, iż w sposób istotny determinuje on prowadzone działania zmierzające do poprawy funkcjonowania gospodarstwa, zamierzenia powiększenia powierzchni gospodarstwa (w ciągu najbliższych 2 lat), przynależność do dowolnej organizacji rolników, jak też wskazywanie na celowość i zasadność tworzenia grup producenckich.

Druga charakterystyka, którą jest wykształcenie (kategoria: poziom wykształcenia) producentów rolnych, wykazuje związek jedynie z taką cechą, jak planowane powiększenie powierzchni gospodarstwa (w ciągu najbliższych 2 lat). Związki trzeciej charakterystyki, którą jest powierzchnia gospodarstwa (kategoria: przedziały powierzchni) ankietowanych producentów rolnych, wykazano z takimi cechami, jak: prowadzone działania zmierzające do poprawy funkcjonowania gospodarstwa (np. w formie zespołowej), planowane powiększenie powierzchni gospodarstwa (w ciągu najbliższych 2 lat), posiadanie przez rolnika umowy na dostawę surowców rolnych (kontrakt) oraz spodziewane przedłużenie kontraktu przez zakład przetwórczy na kolejny okres.

Kluczowe elementy i korelacje wpływające na rozwój więzi integracyjnych według opinii przedstawicieli firm przetwórczych

W tej części podjęto próbę określenia zależności między rozwojem powiązań integracyjnych a wybranymi zmiennymi charakteryzującymi podmioty przemysłu spożywczego, tj.: formą organizacyjną firmy, okresem działalności firmy, prowadzoną działalnością oraz przychodem netto firmy. Podobnie, jak w analizie gospodarstw rolnych, w przypadku podmiotów przetwórstwa spożywczego można również rozpatrywać czynniki stymulujące i dezintegrujące, zewnętrzne i wewnętrzne wpływające w różnoraki sposób na rozwój powiązań integracyjnych. Czynniki stymulujące proces integracji działają w układzie rolnictwo – przemysł spożywczy, jak również funkcjonują w jego bliższym i dalszym otoczeniu. Do wewnętrznych czynników sprzyjających integracji należy postęp techniczny i technologiczny, pobudzający koncentrację kapitału, łączenie sił i środków w celu podejmowania wspólnych przedsięwzięć, wzrost wydajności pracy i produktywności środków trwałych oraz zwiększanie skali produkcji i jej specjalizację. Wprowadzanie postępu ekonomicznego i organizacyjnego racjonalizuje koszty i usprawnia zarządzanie. W układzie zintegrowanym zarządzanie charakteryzuje się wyższym stopniem złożoności, większym poziomem ryzyka i trudniejszymi do wykonania zadaniami aniżeli w przypadku zarzą-

dzania podmiotami niezintegrowanymi. W tabeli 2 przedstawiono tylko te cechy, względem których wykazano powyższe zależności.

Wyniki badań zaprezentowane w tabeli 2 wykazują, że występują korelacje jedynie pomiędzy formą organizacyjną firmy a prowadzoną współpracą firmy z grupami producenckimi oraz formą organizacyjną firmy a planowaną dalszą współpracą firmy z obecnymi dostawcami. Oznacza to również, iż forma organizacyjna firmy w sposób istotny determinuje nawiązanie i prowadzenie współpracy jednostki przetwórczej z lokalnymi grupami producenckimi, jak również dalszą współpracę firmy z obecnymi dostawcami. Wśród form organizacyjnych firm, które podjęły się współpracy z grupami producenckimi, nieznacznie dominowały spółki, nieco mniejszy odsetek stanowiły firmy 1-osobowe i spółdzielnie. Natomiast wśród form organizacyjnych firm, które planowały dalszą współpracę z obecnymi dostawcami, dominowały podmioty 1-osobowe i spółki, nieco mniejszy odsetek stanowiły spółdzielnie.

Tabela 2. Zestawienie zależności zweryfikowanych za pomocą testu χ^2 Pearsona przy poziomie istotności $\alpha = 0,05$ dla ankietowanych firm przetwórczych w 2022 roku

Zestawione cechy Stopień zależności między:	χ^2	$\chi^2_{(u; v)}$	$\chi^2 \geq \chi^2_{(u; v)}$	V_{Cramera}	$\Phi_{\text{Yule'a}}$	C_{Pearsona}
formą organizacyjną firmy a prowadzoną współpracą firmy z grupami producenckimi.	9,776	7,815	Tak	0,2786	0,2786	0,2683
formą organizacyjną firmy a planowaną dalszą współpracą firmy z obecnymi dostawcami.	8,591	7,815	Tak	0,2611	0,2611	0,2527

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Powyższe wyniki pozwalają też na wyrażenie poglądu, iż szczególnie spółki i firmy 1-osobowe, które deklarowały swą współpracę z grupami producenckimi, jak też planowały dalszą współpracę z dotychczasowymi dostawcami, będą zasadniczo wpływały na umacnianie istniejących więzi, a w przyszłości będą zmierzały do nawiązania kolejnych relacji integracyjnych z organizacjami producentów rolnych. Z kolei pozytywny przykład integracji pionowej zachęca do uczestnictwa w grupach producenckich stanowiących formę integracji poziomej. Działania te mogą z kolei stanowić dobrą przesłankę kreowania innowacyjnych powiązań integracyjnych, jakimi są inicjatywy klastrowe, które mogą w przyszłości przekształcać się w dojrzałe struktury klastrowe.

Warto w tym miejscu również podkreślić, że przedsiębiorstwa przetwórstwa spożywczego dzięki powiązaniom integracyjnym z wieloma gospodarstwami rolnymi mogą prowadzić produkcję na dużą skalę i uczest-

niczyć tym samym w międzynarodowej wymianie rynkowej, spełniając wymóg posiadania dużych, standaryzowanych, wysokiej jakości partii towarów, które dzięki stosowanej logistyce będą dostarczone sprawnie i niskim kosztem do miejsc ich przeznaczenia. Ponadto udział w światowym obrocie żywnością umożliwia osiągnięcie wyższych korzyści z wymiany oraz ułatwia dostęp do światowej techniki i nowoczesnych technologii. Istotną korzyścią jest również ograniczenie wpływu krajowej bariery popytu w wyniku zdobywania nowych, międzynarodowych rynków zbytu. Wymienione procesy wpływają zasadniczo na poprawę koniunktury rynkowej, niwelują ewentualne kryzysy oraz dynamizują rozwój całej gospodarki żywnościowej.

Zakończenie

Istotną rolę dla rozwoju powiązań integracyjnych zachodzących pomiędzy rolnictwem a przemysłem spożywczym pełnią ośrodki miejskie, w których często zlokalizowane są firmy przetwórcze będące niejednokrotnie inicjatorami tych procesów. Nawet niewielkie ośrodki miejskie porządkują zwykle przestrzeń wiejską i są szczególnie delegowane do pełnienia roli lokalnych centrów rozwoju. Potwierdza to realizację przyjętego w opracowaniu celu badawczego, jak też pozytywnie weryfikuje postawioną we wstępie tezę.

Obszary wiejskie i związane z nimi małe miasta, z jednej strony, są w bardzo różnym stopniu zintegrowane lokalnie, co istotnie wpływa na kształtowanie ich możliwości rozwoju. Z drugiej strony, ośrodki miejskie funkcjonujące w strefach rolniczych są stosunkowo mocno zintegrowane ze swoim otoczeniem wiejskim, głównie gdy chodzi o funkcjonujące w nim gospodarstwa rolne i domowe (producentów rolnych oraz nierolnicze). Generalnie należy zauważyć, że małe miasta w obszarach z wyraźną obecnością gospodarki rolnej są silniej powiązane lokalnie.

Korzyści ekonomiczne osiągnięte przez rozwój powiązań integracyjnych sprawiają, iż stanowią one główny kierunek ewolucyjnych przemian w agrobiznesie. Dotychczasowe rozważania wykazały, że gospodarstwa rolne będące uczestnikami układu zintegrowanego wykazują się zdolnościami do reprodukcji rozszerzonej, powiększenia areалу ziemi rolniczej i wzrostu skali produkcji, co umożliwia redukcję kosztów jednostkowych. Natomiast firmy przetwórcze dzięki tym relacjom z wieloma gospodarstwami rolnymi mogą prowadzić produkcję na dużą skalę i uczestniczyć tym samym w międzynarodowej wymianie rynkowej.

Wyniki przeprowadzonych badań wśród producentów rolnych, jak też przedstawicieli jednostek przetwórczych, dowodzą, że zachodzą zależności pomiędzy ich charakterystykami a zmiennymi, które wraz z innymi przyczyniają się do powstawania bądź umacniania istniejących powiązań integracyjnych w agrobiznesie. Podmioty działające w przetwórstwie spożywczym sprzyjają ponadto tworzeniu pionowych i poziomych powiązań integracyjnych oraz kooperacyjnych, a tym samym tworzeniu więzi międzyludzkich i konsolidacji społeczności lokalnych.

Bibliografia

- Chądzyńska E., *Zmiany struktury i perspektywy rozwoju wybranych małych miast dolnośląskich* [w:] *Małe miasta – studium przypadków*, red. K. Heffner, T. Marszał, Łódź 2005/2006.
- Chorób R., *Powiązania integracyjne rolnictwa z przemysłem spożywczym na Podkarpaciu*, „Wiadomości Statystyczne”, 2017, R. LXII, nr 6.
- Chorób R., *Uwarunkowania rozwoju innowacyjnych form powiązań integracyjnych rolnictwa z przemysłem spożywczym z uwzględnieniem klastrów rolno-spożywczych (na przykładzie województwa podkarpackiego)*, „Prace Naukowe Wydziału Ekonomii Uniwersytetu Rzeszowskiego”, Seria: „Monografie i Opracowania”, 2017, nr 20.
- Chorób R., *Wpływ ośrodków miejskich na rozwój innowacyjnych powiązań integracyjnych sektora agrobiznesu*, „Polityka i Społeczeństwo”, 2024, nr 1, t. 22.
- Comber A., Brunsdon C., Phillips M., *The Varying Impact of Geographic Distance as a Predictor of Dissatisfaction over Facility Access*, „Applied Spatial Analysis and Policy”, 2012, Vol. 5.
- Courtney P., Lépiciér D., Schmitt B., *Spatial Patterns of Production Linkages in the Context of Europe's Small Towns: How are Rural Firms Linked to the Local Economy?*, „Regional Studies”, 2008, Vol. 42(3).
- Courtney P. [i in:], *Small Towns as 'Sub-Poles' in English Rural Development: Investigating Rural-Urban Linkages Using Sub-Regional Social Accounting Matrices*, „Geoforum”, 2007, Vol. 38(6).
- Czapiewska G., *Integration into agricultural producer groups as a manifestation of rural entrepreneurship*, „Przedsiębiorczość – Edukacja”, 2021, nr 17.
- Czarnecki A., *Atrakcyjność rynków pracy małych miast w Polsce (dla ludności miejscowej i dojeżdżających)* [w:] *Nowoczesne instrumenty polityki rozwoju lokalnego – zastosowanie i efekty w małych miastach*, red. K. Heffner, M. Twardzik, Katowice 2013.
- Farrington J., Farrington C., *Rural Accessibility, Social Inclusion and Social Justice: Towards Conceptualisation*, „Journal of Transport Geography”, 2005, Vol. 13.
- Gołębiewski J., *Zmiany w otoczeniu jako czynnik kształtujący działania marketingowe przedsiębiorstw agrobiznesu*, „Zeszyty Naukowe SGGW – Polityki Europejskie, Finanse i Marketing”, 2011, nr 5.
- Heffner K., *Małe miasta a rozwój obszarów wiejskich* [w:] *Problemy zagospodarowania terenów wiejskich w Polsce*, red. A. Stasiak, Warszawa 2003.

- Heffner K., *Małe miasta w rozwoju obszarów wiejskich* [w:] *Małe miasta a rozwój lokalny i regionalny*, red. K. Heffner, Katowice 2005.
- Heffner K., *Obszary wiejskie i małe miasta: czy lokalne centra są potrzebne współczesnej wsi?*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, 2016, nr 279.
- Heffner K., Klemens B., *Wpływ polityki miejskiej i miejskich obszarów funkcjonalnych na rozwój obszarów wiejskich. Ocena problemu na podstawie badań literaturowych*, „Studia komitetu przestrzennego zagospodarowania kraju PAN”, 2016, nr 167.
- Heffner K., Twardzik M., *Spoleczne oddziaływanie nowoczesnych centrów handlowo-usługowych na małe miasta w zewnętrznej strefie aglomeracji górnośląskiej*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, 2013, nr 144.
- Johansen H.E., Fuguitt G.V., *Population Growth and Retail Decline: Conflicting Effects of Urban Accessibility in American Villages*, „Rural Sociology”, 1979, Vol. 44.
- Kamińska W., *Aktywność gospodarcza osób fizycznych w małych miastach Polski*, „Biuletyn KPZK PAN”, 2006, z. 226.
- Kudelko J., Ziolo Z., *Funkcje małych miast w przestrzeni rolniczej* [w:] *Rola małych miast w rozwoju obszarów wiejskich*, red. E. Rydz, Warszawa 2006.
- Miszczak K., *Rola sektora pierwotnego ośrodków lokalnych w obszarach metropolitalnych*, „Biuletyn KPZK PAN”, 2008, z. 238.
- Noronha Vaz T. de, Leeuwen E.S. Van, Nijkamp P., *Lessons from Successful Small Towns* [w:] *Towns in the Rural World*, eds. T. de Noronha Vaz, E.S. van Leeuwen, P. Nijkamp, Aldershot 2013.
- Powe N.A., *Market Towns: Roles, Challenges and Prospects*, Abingdon 2013.
- Powe N.A., Hart T., *Competing for the Custom of Small Town Residents: Exploring the Challenges and Potential*, „International Journal of Retail and Distribution Management”, 2009, Vol. 37(9).
- Richardson R., Powe N.A., *Service Implications of Population Growth in Market Towns in the UK*, „Planning Practice and Research”, 2004, Vol. 19, No. 4.
- Sarama M., Chorób R., *Spoleczne i ekonomiczne aspekty transformacji cyfrowej w Polsce*, Rzeszów 2021.
- Sołtys J., *Małe miasta z funkcją przemysłową w aktywizacji obszarów peryferyjnych północnej Polski* [w:] *Nowoczesne instrumenty polityki rozwoju lokalnego – zastosowanie i efekty w małych miastach*, red. K. Heffner, M. Twardzik, Katowice 2013.
- Stafford H.A., *The Functional Basis of Small Towns*, „Economic Geography”, 1963, Vol. 39.
- Wyrzykowska B., *Rodzaje powiązań integracyjnych w agrobiznesie*, „Zeszyty Naukowe SGGW – Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej”, 2004, nr 53.

The impact of urban centers on creating integration relations in agribusiness

Abstract

The aim of this study was to assess the impact of an urban center on the creation of integration links between agriculture and the food industry. The issues raised, taking into account the cited source base, were supported by the results of research conducted in 2022 among 450 randomly selected agricultural producers and representatives of 126 processing

companies operating in the Podkarpackie Province. The following sections present the impact of an urban center on the multilateral development of rural areas, as well as the possibilities and importance of these mutual relations. Then, strategic factors and dependencies influencing the development of integration links were presented based on the results of research conducted among agricultural producers and representatives of processing companies. The conclusions may be helpful in verifying the thesis that urban centers play an important role by influencing the integration processes taking place in agribusiness.

Keywords: urban center, rural areas, integration, cooperation, agribusiness